

הרב אהוד אהיטוב

תרומות ומעשרות ממיץ 'שחת'

הקדמה

מוצר טבע פופולרי בקרב צרכני מוצרי הטבע הוא 'מיץ שחת' המופק מעשב החיטה הנקצר בשלבי גידולה הראשונים עוד לפני שלב הגרעינים. השחת מוזכרת במסכת פאה כתבואה המיועדת למאכל בהמה, ודנה המשנה¹ בשאלת הקציר המוקדם בעוד שהתבואה רכה, האם הוא נחשב כתחילת הקצירה לעניין חיוב פאה, היות שקציר זה מיועד רק לבהמה. הרמב"ם (פיהמ"ש, פאה פ"ב מ"א ד"ה וביאור שחת) אף מבאר שהמילה 'שחת' נגזרת מכך שהתבואה נקצרת טרם זמנה, וזו לשונו: 'וביאור שחת, האיבוד, ופירושו בעניין זה הקוצר בעודו רך'. מצאנו גם דיון נוסף בהמשך המסכת,² בשאלה האם קיימת מצוות שכחה ב'תבואה שניתנה לשחת', משום שקוצרים אותה בעודה לחה למאכל בהמה, כפי שביאר הרע"ב.³ למעשה פסק הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ה ה"ט) שאין לה שכחה, וזו לשונו: 'תבואה שקצרה עד שלא נגמרה להאכילה לבהמה וכו' אין להם שכחה'. כיום קוצרים תבואה למאכל בהמה בכל מיני מצבים: לעיתים קוצרים את המספוא לבהמות להכנת 'תחמיץ' המורכב גם מגרעינים של התבואה בשלבי הגידול השונים. אולם במקרים רבים קוצרים את התבואה בעודה ירוקה לגמרי עוד לפני צמיחת הגרעינים.⁵ ומעשב זה מפיקים מיץ הנקרא כיום 'מיץ שחת'. למרות שכאמור המילה 'שחת' כוללת את כל חלקי הצמח, גם את גרעיני התבואה בשלבי ההתפתחות השונים, אך את 'מיץ שחת' מפיקים רק מעשב החיטה, השאלה היא האם צריך להפריש תרומות ומעשרות מעשב זה לפני שמפיקים ממנו את המיץ?

א. האם השחת נחשבת מאכל אדם?

תחילה יש לדון אם השחת נחשבת מאכל אדם, ולאור זאת נדון בחיוב הפרשת תרומות

1. משנה, פאה פ"ב מ"א.

2. משנה, פאה פ"ו מ"י.

3. רע"ב, פאה פ"ו מ"י ד"ה שנתנה.

4. וראה בהרחבה בספר מתנות הארץ, ח"א פ"ה ה"ט עמ' 261 אות א.

5. בהסבר הדברים ראה מסכת פאה עם אנציקלופדיה הלכתית חקלאית הוצאת מכון התורה והארץ, בעריכת הרב דוד אייגנר פ"ו מ"י ד"ה שחת: 'קצירה לשחת היא קצירת התבואה לצורך מאכל בהמה, שנעשית בדרך כלל כאשר גבעולי התבואה לחים ועדיין ירוקים, והתבואה עדיין בשלבי התפתחות (הצימוח הווגטיבי). ככלל, זריעת הצמחים בעבר הייתה לשימוש האדם, כדי שיפיק ממנו זרעים, ואילו בעלי החיים ניזונו ממרעה חופשי. אי לכך קצירת תבואה לצורך בהמה נחשבת להפסד, מכיוון שהיא גורעת מההנאה מהזרעים. בזמנו זורעים זנים ייעודיים לבעלי חיים וקוצרים אותם בעודם ירוקים, כדי להשתמש בכל חלקי הצמח ולנצל את יתרונותיו התזונתיים. ובהרחבה יותר אנציקלופדיה הלכתית חקלאית - מכון התורה והארץ, ערך 'תחמיץ'.

ומעשרות ממנה. נציין שהגמרא במסכת עירובין⁶ מביאה שתי מימרות סותרות של רב בשאלה האם ניתן לערב עירובי חצרות ושיתופי מבואות בחזיז שהוא השחת, וכך נאמר שם:

אמר רב יהודה משמיה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: מערבין בפעופעין ובחלגלוגות. ובגודגדניות, אבל לא בחזיז.
מבאר רש"י (שם): 'חזיז הוא שחת של תבואה כשהוא ירק וגוזזין ואוכלין אותו', יוצא מכך שכיון שהשחת אינה מקובלת כמאכל אדם לא ניתן לעשות בה עירוב.
על כך מקשה הגמרא שבמקום אחר אומר רב יהודה בשם רב: 'כשות וחזיז מערבין בו ומשתתפין בו' - משמע שהוא כן מחשיב את השחת כמאכל?! בתחילה רצתה הגמרא ליישב את הסתירה שדברי רב נאמרו בשני מקומות שונים ובשתי תקופות שונות: 'הא - מקמי דאתא רב לבבל, הא - לבתר דאתא רב לבבל'. כלומר לפני שרב ירד לבבל הוא סבר שאין לערב בשחת משום שבארץ ישראל לא אוכלים שחת, ולפי זה היא גם פטורה מתרומות ומעשרות. אך לאחר שירד רב לבבל הוא סבר שניתן לערב בה כי הוא ראה שבני בבל רגילים לאכול אותה ולכן ניתן לערב בה והיא חייבת בתרומות ומעשרות. אלא שהגמרא דחתה תירוץ זה בגלל לשון התוספתא (שביעית פ"ב ה"ח): 'התבואה והקטנית שזרעה לזרע בטלה דעתו זרען חייב וירקן פטור...'. מדברי התוספתא מתבאר שלא ייתכן שבארץ בבל סבר רב שניתן לערב בשחת, שאף אם יש אנשים שאוכלים שחת, אינה נחשבת בשל כך מאכל אדם משום ש'בטלה דעתו אצל כל אדם'. לכן מיישבת הגמרא את הסתירה בדבר רב: 'כי קאמר רב בדגנונייתא'. כלומר, כאשר רב אמר שניתן לערב בשחת הוא דיבר על גידול מיוחד של שחת שראוי למאכל ומגדלים אותו דווקא בגינת הירק.

ב. שיטות המפרשים בחיוב 'שחת' בתרומות ומעשרות

נחלקו המפרשים איזו שחת נקראת 'גנונייתא' שניתן לעשות בה עירובי חצרות ושיתופי מבואות לדברי רב:

1. שיטת רש"י: רק 'שחת הגינה' הגדלה בגן הירק חייבת בתרומות ומעשרות
מדברי רש"י⁷, משמע שיש חילוק בין 'שחת השדה' ל'שחת הגינה'. שחת הגדלה בשדה וקוצרים אותה אינה חייבת בתרומות ומעשרות. לעומת זאת שחת שמגדלים בגינות הירק לשם אכילה נחשבת כמאכל אדם ומערבים בה ומברכים עליה, וממילא היא גם חייבת בתרומות ומעשרות. לעומת זאת, חזיז הגדל סתם בשדה, אינו אוכל, אף אצל אדם שיגדל אותו לשם אכילת הירק, שבטלה דעתו אצל כל אדם. ה'חסדי דוד'⁸ לומד ממסקנת הגמרא שגם לעניין תרומות ומעשרות, יש הבדל בין 'שחת השדה' ל'שחת הגינה', וזו לשונו:
אם זרע החזיז (שחת) בגינה למאכל, חייב החזיז במעשר כי היכי דמברכין עליו ברכת המזון ומערבין עליו.
מהמשך דבריו של ה'חסדי דוד' משמע שכך הוא גם סובר למעשה.

6. עירובין כח ע"א.

7. רש"י, עירובין כח ע"ב ד"ה בדגנונייתא.

8. חסדי דוד, שביעית פ"ב ה"ז ד"ה וסיפא.

2. הסוברים שכל מיני ה'שחת' פטורים מתרומות ומעשרות

הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"ז) הביא באופן סתמי את לשון התוספתא הנ"ל, וזו לשונו: התבואה והקטנית שזרען לירק בטלה דעתו אצל כל אדם והירק שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות.

ה'חסדי דוד' (הנ"ל) פירש שלדעת הרמב"ם כל מיני השחת פטורים מתרומות ומעשרות. ועל כך הקשה שתי שאלות:

(א) מדוע בנוגע לחיוב תרומות ומעשרות פטר הרמב"ם את כל סוגי השחת, ולא הבחין בין 'שחת השדה' ל'שחת הגינה', הרי למסקנת הגמרא בעירובין שם, שחת הגינה ראויה למאכל אדם וניתן לערב בה עירובי חצרות ותחומין וכדו' ובפשטות צריך להפריש ממנה גם תרומות ומעשרות?

(ב) מדוע בהלכות עירובין⁹ פסק הרמב"ם שאפשר לערב עירובי תחומין ועירובי חצרות ב'חזין' ולא ציין שזה דווקא ב'שחת הגינה' כפשטות מסקנת הגמרא? ה'חסדי דוד' נשאר בקושיה על שיטת הרמב"ם, ונראה שהוא נוטה יותר לשיטת רש"י שמעריבים ב'שחת הגינה' ואף מפרישים ממנה תרומות ומעשרות, ואילו ב'שחת השדה' אין מעריבים בה והיא פטורה מתרומות ומעשרות.

3. הסוברים ששחת הגינה חייבת - רק במקום שרגילים לאכול שחת

רבי יהושע מקוטנא בשו"ת 'ישועות מלכו'¹⁰ אף הוא התקשה בשיטת הרמב"ם ותירץ את דבריו בלשון קצרה ובראשי תיבות, וזו לשונו: 'ורבינו השמיט האי חילוק דגנונייתא מעשר הירק? ואפשר דס"ל הכל לפ"ז. ומ"מ צ"ע'. דבריו של ה'ישועות מלכו' ביישוב שיטת הרמב"ם טעונים ביאור, כפי שכבר כתב המגיה:¹¹

רבות עמלתי להבין דבר זה, ואולי כוונתו דתירוץ דגנונייתא קאי על התירוץ הראשון מכי אתא רב לבבל ורק בזמן שאוכלין חזיז מהני התירוץ דגנונייתא והכל לפי הזמן.

הרב המגיה מציע שכוונת ה'ישועות מלכו' היא שלדעת הרמב"ם ההבחנה בין שחת הגינה - 'דגנונייתא' לשחת השדה מקבלת את התירוץ הראשון שם, שדווקא במקום ששחת היא מאכל אדם, אך במקום שלא רגילים להשתמש בה כמאכל אדם, גם שחת הגינה פטורה מתרומות ומעשרות. וכיוון שכך פסק הרמב"ם באופן כללי ששחת פטורה מתרומות ומעשרות משום שלא רגילים לגדל אותה לאכילה. פירוש זה לא מתאים לפי פירושו של רש"י את מסקנת הגמרא (שם ד"ה כ'), וזו לשונו: 'כי קאמר רב דמערבין בהן בדגנונייתא, בחזיזי שגדל בגינה, דכולי עלמא אכלי להו'. כלומר, לדעתו, במסקנה הגמרא חזרה בה מהתירוץ שמבחין בין המקומות, בין דעת רב לפני שירד לבבל, לדעתו אחר שירד לבבל, ויש להבחין רק בין בתי הגידול של השחת: שחת השדה שאינה נאכלת אין צריך להפריש ממנה תרומות ומעשרות, לעומת זאת שחת הגינה שהיא נאכלת יש להפריש ממנה תרומות ומעשרות. שחת השדה בית הגידול שלה בשדה תבואה, מיועדת לשימוש בזרע

9. רמב"ם, הל' עירובין פ"א ה"י-ה"א.

10. שו"ת ישועות מלכו קרית ארבע, תרומות פ"ב ה"ב ד"ה ומש"כ רבינו.

11. שם, אות א.

שלה ולא בירק שלה, לכן אנשים שבכל זאת רוצים לאכול את הירק אינם צריכים להפריש תרומות ומעשרות שבטלה דעתם אצל שאר בני אדם. לעומת זאת שחת הגינה גדלה בגינה והיא עצמה מיועדת למאכל, ולכן לגביה לא שייך לומר 'בטלה דעתם אצל כל אדם'. לפיכך לדעת רש"י ההבחנה בין שחת השדה לשחת הגינה שרירה וקיימת.

4. הסוברים ששחת הגינה חייבת בהפרשה רק אם הזרעים אינם אכילים

לעומת המפרשים הנ"ל כתב הריטב"א¹² שלא כל שחת ('חזין' בלשוננו) חייבת בהפרשה, אלא דווקא זנים של שחת שהזרע אינו ראוי למאכל, ובני אדם מגדלים אותה בגינות הירק לצורך אכילתה כירק, וזו לשונו:

כי קאמר רב בדגנוניתא. פירוש מין חזין ידוע שאינו ראוי לתבואה כלל ולא היה עולה יפה ונוהגין לזרעו לאכילת ירקו כשהוא לח. אבל חזין דעלמא אין מערבין בו אפילו בבבל, דבטלה דעתם אצל כל אדם.

מדבריו יוצא שהגדרת 'שחת' כמאכל מותנית בכך שהזרעים שיצמחו ממנה אינם ראויים למאכל בני אדם. אך אם הזרע שלה ראוי לאכילת אדם, היא פטורה מתרומות ומעשרות, אף אם יש אנשים שאוכלים גם את הירק של התבואה כלומר את השחת, כי בטלה דעתם אצל כל אדם. לענ"ד דברי הריטב"א מתיישבים גם בלשון הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"ז), וזו לשונו: התבואה והקטנית שזרען לירק בטלה דעתו אצל כל אדם והירק שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות.

פשטות כוונת הרמב"ם שכיוון שסתם תבואה גרעיניה ראויים למאכל אדם, לעולם לא תועיל מחשבת אכילה להחשיב גם את השחת מאכל אדם. כפי שלא תועיל מחשבת אדם להחליט שהזרעים של התבואה הם אינם אוכל, כפי שנראה מדברי ה'חזון איש' (מעשרות סי' א ס"ק י ד"ה ומצינו), וזו לשונו:

ומצינו ג' מדות בגדר אוכל למעשר פול ושעורה ותלתן הזרע חשיב אוכל אדם, ואף אם זרעו לבהמה בטלה דעתו ומתעשר זרע כדאמר עירובין כ"ח א' דאם זרעו לירקו מתעשר זרע ואע"ג דלא היה דעתו לאכול זרעו אלא להשליכו לאשפה או לבהמה... מ"מ זרעו חייב דדבר שהוא אוכל גמור אין מחשבתו לשלול ממנו אכילה מוציאתו מיד תורת אוכל.

כלומר, דעת האדם אינה יכולה לשנות את השם 'אוכל' מהזרע ולתת שם 'אוכל' לשחת, וכפי שנימק ה'דרך אמונה' (הל' תרומות פ"ב ה"ז ס"ק ט), וזו לשונו: 'דכין שהוא אוכל גמור לא מהני מחשבתו לשנותה'. כך נראית דעת הפוסקים שהביאו את דברי הרמב"ם להלכה כלשונם, כפי שפסק 'ערוך השלח'¹³ וכפי שפסק בספר 'כרם ציון' (אוצר התרומות הלכות פסוקות פי"ד ה"ז), וזו לשונו:

בתבואות וקטניות אם זרעם לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם, והירק שלהם פטור והזרע חייב בתרומות ומעשרות.

וכפי שפסק הרב גרוסברג בספרו 'המעשר והתרומה'¹⁴.

12. ריטב"א, עירובין כח ע"ב הוצאת מוסד הרב קוק ד"ה בגנוייתא.

13. ערוה"ש, זרעים סי' נד סעי' טו.

14. המעשר והתרומה, פ"ג עמ' פה סוף סעי' כ.

ג. הבחנה בין שחת לנבטים

כל האמור לעיל הוא בתבואה הנמצאת בשלבי גידול מתקדמים והגרעין כבר הרקיב באדמה וכך נותר רק הירק הקרוי 'שחת', עוד לפני שצומחים זרעים חדשים. אולם לנבטים המשווקים בחנויות רגילות, יחד עם שאר פירות וירקות הנאכלים, יש דין שונה. נבטים אלו כשמם כן הם: זרע תבואה שמונבט ונאכל יחד עם הירק שנבט ועם הרבה שורשים של הזרע. אם הם גדלים על מצע של אדמה וכדו', לדעת כל הפוסקים יש להפריש מהם תרומות ומעשרות כיוון שאף הזרע שלהם נאכל. נציין שאמנם יש לדון בחיוב תרומות ומעשרות בנבטים הגדלים בתוך מיכלים של מים (הידרופוניקה) ללא מצע גידול. לדעת הרב מרדכי אליהו צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות,¹⁵ ואילו לדעת הרב יעקב אריאל פטורים מתרומות ומעשרות.¹⁶ לאור זאת יש לדון בתרומות ומעשרות בנבטים הגדלים באוויר מעורפל - 'אירופוניקה', וכבר דן בכך הרב עזריאל אריאל.¹⁷ אך כפי שהוא מציין בסוף דבריו, חלק מנותני ההכשר (אם לא כולם) מקפידים להפריש תרומות ומעשרות גם מנבטים הגדלים באוויר, לצאת ידי כל החששות. אך בנידון שלנו, אין מדובר בנבטים עם גרעיני תבואה, כי אם בעשב החיטה בלבד, הקרוי שחת בלשון חז"ל, עשב זה אינו מאכל אדם, ואף מגדלים אותו בשדה כמאכל בהמה, ולכן בפשטות הוא פטור מתרומות ומעשרות.

ד. הגדרת זיעה ביחס למיץ המופק מ'שחת' המיועדת לבהמה

כאמור, למרות שבאופן פשוט גם השחת עצמה פטורה מתרומות ומעשרות, הרי שהנידון שלפנינו קל יותר, כי אין מדובר על אכילת ה'שחת' כי אם על המיץ המופק ממנה לשתייה. שאם לגבי השחת אומרים: 'בטלה דעתם אצל כל אדם', במיץ השחת שנחשב זיעה בעלמא, שכיוון שגם אין רגילים לשתותו, קל וחומר. כעין זה כתב הרב צבי פסח פרנק בשו"ת 'הר צבי' (זרעים ח"א סי' עט ד"ה ויש לעיין) אודות מיץ שעושים מכרשינים, וזו לשונו:

ויש לעיין לעניין כרשינים אי מוציא ממנו משקה אי חייב בתרומות ומעשרות, ולכאורה יש מקום להקל וצ"ע.

ספקו של הרב פרנק לעניין מיץ כרשינים נבע מכך שקיימים שני טעמים מדוע חייבו חכמים את הכרשינים בתרומות ומעשרות, האם מחמת הגזירה שגזרו עליהם בימי דוד המלך כאשר היה רעב בארץ והכרשינים שימשו כצמחי מאכל מחמת המחסור בחטים. או מעצם העובדה שהכרשינים ראויים למאכל ע"י הדחק. יש הסוברים שהכרשינים חייבים בתרומות ומעשרות מחמת הגזירה שגזרו עליהם בימי דוד המלך, כפי שכתב 'ערוך השלחן',¹⁸ וכך נקטו גם הרב יוסף צבי הלוי,¹⁹ והרב שאול ישראל.²⁰ ייתכן שטעמם

15. פסקי הרב אליהו, התורה והארץ, ח"ג עמ' 215-217.

16. התורה והארץ, ח"ד עמ' 33-36.

17. התורה והארץ, ח"ד עמ' 37-39.

18. ערוה"ש, זרעים סי' נד סעי' ז-ח.

הוא שהגזירה שגזרו חלה על הכרשינים בלבד, ולא על המיץ היוצא מהם. אולם לדעת הרב פרנק,²¹ חיוב כרשינים בתרומות ומעשרות הוא תקנה כללית לחייב כל מאכל דחק בתרומות ומעשרות. לכן ייתכן שלדעתו יש להפריש גם מהמיץ המופק מהכרשינים. עם זאת, ייתכן שאף אם גזרו על כל מאכל הדחק שחייב בהפרשת תרומות ומעשרות, גזרו רק במאכל עצמו ולא במשקה המופק ממנו.²² אך אף אם נכריע לחומרא בספקו של הרב פרנק ונאמר שהמשקה היוצא מהכרשינים חייב בתרומות ומעשרות, פשוט הדבר שזה דווקא בנוגע לכרשינים שהם עצמם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות, ולא לגבי מיץ שחת המופק מעשב החיטה, שאינו ככרשינים, כי לגבי פסק הרמב"ם במפורש שאף העשב פטור מתרומות ומעשרות כי אינו מוגדר אוכל, ואם כך מיץ שחת בוודאי פטור מתרומות ומעשרות משום שאינו אלא 'זיעה בעלמא'.²³

סיכום

אין חובה להפריש תרומות ומעשרות מעשב החיטה הקרוי גם שחת הנקצרת למאכל בהמה לפני שצומחים בה גרעינים, לפי כל השיטות:
 לפי דברי רש"י,²⁴ משום שדווקא השחת הגדלה בגינות נחשבת כמאכל אדם כיון שאנשים רגילים לאכול אותה ולא להמתין עד שתיעשה תבואה. שלא כשחת הגדלה בשדה למאכל בהמה שהיא פטורה מהפרשת תרומות ומעשרות.
 שו"ת 'ישועות מלכו' מפרש שלפי הרמב"ם, אפילו שחת שבני אדם אוכלים אינה נחשבת מאכל אדם אלא רק בגידולים המיוחדים לאדם ולא בשחת הגדלה בשדה לצורך בהמה. לדעת הריטב"א דווקא שחת הגדלה מגרעיני תבואה שאינם אכילים היא זו שחייבת בהפרשת תרומות ומעשרות. לכן 'שחת' הרגילה שאם היא תצמח עד סוף הגידול הגרעינים שלה ראויים למאכל אדם, פטורה מתרומות ומעשרות אף אם קוצרים אותה למאכל בהמה משיקולים כלכליים. ובאופן פשוט כך פירשו חלק מהאחרונים בדעת הרמב"ם. בוודאי שכיום השחת עצמה כמעט אינה נאכלת על ידי בני אדם, אלא מיעוט בני אדם שותים רק את המיץ המופק ממנה, נראה פשוט שהוא פטור מהפרשת תרומות ומעשרות כיון שאינו אלא 'זיעה בעלמא'.
 מסקנה: נראה שאין צורך להפריש תרומות ומעשרות ממיץ שחת המופק מעשב החיטה לפני שצומחים הגרעינים.

-
19. בספרו עשר תעשר, הלכה כזו עמ' קפח.
  20. עמוד הימיני, ס' כט.
  21. שו"ת הר צבי, זרעים ח"א ס' סח וע"ל על כך בהרחבה במאמרו 'חיוב תרו"מ במאכלים הנאכלים על ידי הדחק', התורה והארץ, ח"ד עמ' 44-57.
  22. ע"ל בהרחבה בתרומות ומעשרות המופקים ממיצי פירות במאמרו של הרב יהודה עמיחי, התורה והארץ, ח"ד עמ' 27-32; ובמיוחד בנידונו מהי הגדרת 'זיעה בעלמא' שם עמ' 31.
  23. ע"ל בסוף מאמרו של הרב יהודה עמיחי, שם, בהגדרת 'זיעה בעלמא'.
  24. רש"י, עירובין כח ע"ב ד"ה בדגוננייתא.